

SYLVA NZIMBA

Oddělení současné lexikologie a lexikografie

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

e-mail: nzimba@ujc.cas.cz

ORCID 0000-0003-1356-2216

VLIV PREFIXACE NA SLOVESNOU VAZBU V ČEŠTINĚ (NA MATERIÁLU NOVÝCH SLOVES Z OBLASTI INTERNETOVÝCH A MOBILNÍCH TECHNOLOGIÍ)

THE INFLUENCE OF PREFIXATION ON THE VERBAL GOVERNMENT IN CZECH (ON THE EXAMPLE OF NEW VERBS FROM THE FIELD OF INTERNET AND MOBILE TECHNOLOGIES)

ABSTRACT: The present paper deals with changes of verbal government caused by prefixation of base verbs. It is known that verbs usually acquire accusative government by prefixation. There are several cases though, when the transitivisation of a verb is not observed, for example when a verb is prefixed with *po-* and *za-* with delimitative meaning. Verbs with spatial meaning (and also verbs expressing metaphorical motion) are usually not transitivised by prefixation. The subject of the presented analysis is nine word-formation nests from the field of internet and mobile technologies and communication. The analysis showed that most of the prefixed derivatives are transitive. However, verbs with prefixes *do-* (meaning ‘to terminate an action (for a longer period or definitely)’), *po-* and *za-* (both in delimitative meanings) are usually not transitive, even if they are derived from transitive base verbs. Metaphorical motion is typically expressed by the construction „*prefix-V se*’ [*k čemu/z čeho apod.*]”, in which accusative position is blocked by the morpheme *se*.

KEYWORDS: accusative government, neologism, prefix, verb, valency

KLÍČOVÁ SLOVA: akuzativní vazba, neologismus, prefix, sloveso, valence

SŁOWA KLUCZOWE: rząd biernika, neologizm, prefiks, czasownik, walencja

1. Úvod

Jedním z nejčastějších způsobů tvoření nových sloves v češtině je prefixace. Slovesné prefixy mají několik funkcí (viz např. Uher 1987, s. 19–22), přičemž jako základní jsou uváděny dvě – lexikální (slovotvorná) a vidová (perfektivizační). Tyto funkce spočívají v tom, že slovesné předpony pozměňují lexikální význam a ve většině případů zdokonávají základové sloveso.

Vlivem prefixace také může docházet ke změně slovesné vazby – slovesná vazba prefigovaného odvozeného slovesa se může odlišovat od slovesné vazby neprefigovaného základového slovesa.

2. Formální a sémantická omezení tranzitivizace slovesa

Uvádí se (Jirsová 1979, s. 1), že u intranzitivních základových sloves se vlivem prefixace slovesná vazba nejčastěji mění ve prospěch vazby akuzativní, jež je v souladu s významovými odstíny, které předponová slovesa na rozdíl od sloves základových mají¹. K tranzitivizaci slovesa však nedochází vždy, z čehož soudíme, že budou existovat podmínky (formálního i sémantického charakteru), které tranzitivizaci² zabraňují.

Je známo, že (zejména u sloves pohybu) existují určité pravidelnosti mezi prefixy a slovesnými vazbami³, které jsou dány jejich významovým souladem, např. *vy-*, *při-*, *k-*, *od-*, *pro-* *čím* apod. (Jirsová 1979, s. 6; Bémová 1981, s. 143). Z toho by se dalo usuzovat, že by mohly existovat i pravidelnosti mezi prefixy a akuzativní vazbou, tedy že se slovesa budou tranzitivizovat při odvozování pomocí některých prefixů. Podle Bémové (1981, s. 146) k tranzitivizaci nedochází při prefixaci pomocí formantů *v-*, *vz-*, *při-* patrně pouze v některých významech, což však v její práci není specifikováno. Domníváme se, že ve vztahu k tranzitivizaci slovesa není tolik důležité, pomocí kterého prefixu je sloveso odvozeno – existuje totiž množství prefigátů, které mají několik významů (jde zpravidla o vztah polysémie či kosémie⁴) a významy se slovesnou vazbou odlišují.

¹ Tendence měnit slovesnou vazbu ve prospěch akuzativní vazby je zřejmě silná z důvodu, na nějž upozorňuje Biskup (2017, s. 85), tedy že tranzitivní slovesa mohou vytvářet *-n/-t-ová* participia.

² Za tranzitivní sloveso je v tomto příspěvku v souladu s tradicí (viz Dvořák 2017) považováno sloveso, které se váže s přímým předmětem, tedy sloveso s akuzativní vazbou. K intranzitivním slovesům řadíme slovesa s jinou než akuzativní vazbou a slovesa s akuzativním předmětem vyjádřeným předložkovou skupinou. Pojem tranzitivizace, resp. transitivity, užívají např. Šlosar (1981); Biskup (2017).

³ Podle M. Hirschové (1977) se tyto korelace týkají pouze vazeb s tzv. dynamickými předložkovými pády (označujícími směr, nikoliv místo).

⁴ Kosémie je vztah významové, ale nikoliv genetické souvislosti mezi lexemi (Dolník 1989; Janočková 2002).

Předpokládáme, že zásadním faktorem pro tranzitivizaci slovesa bude sémantika prefixu, resp. celého derivátu⁵. Uvádí se, že slovesná vazba se ve prospěch akuzativní vazby nemění např. u prefigátů vyjadřujících směr (Bémová 1981), avšak u některých sloves se prostorové určení dostává do pozice předmětu v akuzativu, např. *obejít dům, přeběhnout les, předjet auto*.

Podobné vlastnosti jako prefigáty vyjadřující směr mohou mít také slovesa vyjadřující metaforický pohyb⁶. Již M. Hirschová (1977, s. 106) se zamýšlí nad hranicí mezi vazbami s prostorovým a neprostorovým významem a ve své studii uvádí doklady sloves nevyjadřujících fyzický pohyb, u nichž je zachována stejná vazba jako u slovesa s prostorovým významem, např. *zběhl ze studií*. A. Bémová (1981, s. 145) uvádí, že korespondence mezi předponou a předložkovým pádem „se velmi důsledně zachovává ve významech přenesených“ (např. *přistoupit k realizaci, vycházet z návrhu*)⁷.

Z hlediska změny slovesné vazby by mohla být relevantní také odlišnost mezi prefixy lexikálními neboli interními a superlexikálními neboli externími (viz např. Biskup 2017, s. 9; Walková 2014, s. 123). Superlexikální prefixy mají vidové či kvantifikační významy a nemají vliv na argumentovou strukturu základového slovesa. Lexikální prefixy mají prostorové či idiosynkratické významy a mohou měnit argumentovou strukturu základového slovesa. M. Walková ve své studii (2014, s. 130) pohlíží na prefixy, resp. výsledné prefigáty z hlediska teličnosti a škálovosti (která je „nevyhnutnou a postačující podmiňkou telickosti“) a uvádí, že škálové prefixy (jinde nazývané lexikální) označují děj definovaný škálou (a to škálou trasy, škálou vlastnosti nebo škálou rozsahu/objemu)⁸, zatímco neškálové prefixy (tedy superlexikální) takový děj neoznačují. Za neškálové prefixy ve slovenštině považuje *po-* a *za-* s delimitativním významem (např. *chvilu sa pohrať, zahrať si na harmonike*), ovšem upozorňuje, že tyto prefixy mohou mít i škálový význam. Na odlišnost dvou zmíněných prefixů od prefixu

⁵ Vycházíme z předpokladu, že prefix nese vždy lexikální význam, avšak význam prefixu a lexikálního základu se může překrývat (Janda et al. 2013).

⁶ Jako metaforický pohyb označujeme děj, který si na základě lidské zkušenosti se světem konceptualizujeme jako fyzický pohyb, který má své východisko, cestu a cíl. Jak uvádí Čurďová (2016, s. 107), „připodobňování“ méně známých, abstraktních jevů k jevům konkrétním je základním principem teorie konceptuální metafory (Lakoff, Johnson 2002).

⁷ Jednoznačné rozdělení sloves na slovesa vyjadřující pohyb a slovesa nevyjadřující pohyb není možné, protože u prefixů (resp. výsledných prefigátů) můžeme identifikovat několik významových rysů. Některý sém se (zejména vlivem kontextu) sémanticky profiluje (Langacker 1990, u prefigátů např. Olsson 2019) a jiné jsou méně výrazné. Sekaninová (1980) u předponových sloves rozlišuje sémy tří základních způsobů slovesného děje – lokalizovanosti, temporálnosti a modalitnosti.

⁸ „Škálové předpony mohou menit intenčnú hodnotu základového slovesa, pretože účastník deja, ktorý je definovaný škálou vyjadrenou škálovým slovesom, musí byť realizovaný ako vetný člen“ (Walková 2014, s. 124).

pro-⁹ upozorňuje již H. Křížková (1966), která poukazuje i na spojitelnost s příslověčnými určeními *jak dlouho* a *za jak dlouho*. Spojení s určením *jak dlouho* je typické pro nedokonavá slovesa, nicméně registrujeme ho i dokonavých sloves se zmíněnými prefixy (např. *sníh dlouho nepoležel*).

Pokud je základové sloveso tranzitivní, při prefixaci zpravidla ke změně slovesné vazby nedochází (Jirsová 1979, s. 2). Existují však mnohé případy základových sloves, které z hlediska tradičního chápání (in)tranzitivnosti nelze jednoznačně zařadit. Prvním jsou slovesa, která ve své argumentové struktuře mají fakultativní předmět v akuzativu (typ *tancovat*). Podle Walkové (2014, s. 132) tato slovesa z hlediska Kačalovy terminologie kolísají mezi subjektivním a subjektovo-objektivním typem¹⁰. Druhým jsou slovesa, jejichž předmět v akuzativu je sémanticky obligatorní, avšak v povrchové struktuře často bývá vypuštěn (typ *jíst*).

U těchto sloves může vlivem prefixace dojít ke změně akuzativního doplnění co do obligatornosti i co do typu aktantu. Předmět se stává, resp. zůstává sémanticky obligatorním a musí být obligatorně realizován v povrchové struktuře – *Jan protancoval noc*, ale ne **Jan protancoval* (Bémová 1981, s. 147; Walková 2014, s. 132).

3. Otázka prefixálně-reflexivních konstrukcí

Na to, jak přistupovat k prefixálně-reflexivním konstrukcím typu *progooglovat se na internetovou stránku*, neexistuje shodný názor. Pramení to z různého pojetí formantu *se* – ten může být klasifikován jako pádový tvar zvrátneho zájmena (jako hlavní argument se uvádí střídání s tvarem *sebe*, protiargumentem může být významová heterogenost), nebo jako reflexivní morfém/částice (Veselý 2018, s. 138–142). V. Veselý zastává názor, že formant *se* má slovtvornou funkci, a uvádí, že v některých případech může vyjadřovat koreferenci mezi patientem děje a aktantem v subjektivní pozici (přičemž *patiens* je zabudován v lexikálním významu slovesa), příp. může vyjadřovat zvýšenou míru úsilí. Naopak Walková (2014, s. 131–132) pokládá slovenský formant *sa* za formu přímého předmětu, přičemž účastník děje vyjádřený tímto předmětem je totožný s účastníkem děje vyjádřeným podmětem. Výsledná slovesa (konstrukce *prefix-V se*) řadí k subjektovo-objektivnímu intencnímu typu.

Ve shodě s V. Veselým považujeme formant *se* za reflexivní morfém, který však má nepopíratelné rysy reflexivního zájmena v akuzativu, a v důsledku toho

⁹ U sloves s prefixem *pro-* se časové určení *jak dlouho* dostává do pozice akuzativu.

¹⁰ Slovenský lingvista J. Kačala (1989) rozlišuje čtyři intencní typy – subjektovo-objektivní (např. *Otec kosí trávu.*), subjektivní (např. *Vlak ide.*), objektivní (např. *Smádí ma.*) a bezsubstanciální (např. *Mrholí.*). Do subjektovo-objektivního jsou řazena také slovesa s jinou než akuzativní vazbou, tudíž se Kačalovy intencní typy nekryjí s pojmy tranzitivnost a intranzitivnost.

je tímto morfémem akuzativní pozice blokována (Jirsová 1979, s. 1; Franková 2008, s. 125).

Málo pozornosti bylo dosud věnováno vazbě prefixálně-reflexivních konstrukcí s formantem *si*. M. Walková (2014, s. 131) i M. Turočková (2012, s. 251) považují tento formant za volný dativ a konstrukce *prefix-V si* podle nich nepředstavují změnu intenční hodnoty. Podle Veselého (2018, s. 150) mohou tyto konstrukce obsahovat významový rys 'pro vlastní potěšení, příp. může vyjadřovat koreferenci mezi subjektivním aktantem a beneficentem nebo adresátem. Na rozdíl od konstrukcí *prefix-V se* nedochází k blokování akuzativní pozice, z čehož usuzujeme, že nebude hrát ve změně slovesné vazby významnou roli.

4. Data, metodologie a předpoklady

Cílem příspěvku je zjistit, zda je tendence měnit slovesnou vazbu ve prospěch vazby akuzativní silná i u sloves z nejnovější vrstvy zásoby, a zpřesnit podmínky, za kterých k tranzitivizaci dochází. Dosavadní výzkumy přinesly jen obecné závěry, což je dáno faktem, že byla analyzována rozsáhlá slovtvorná hnízda lexikálních jednotek spadajících do centra slovní zásoby – jako nejvýraznější počín z poslední doby uveďme monografii M. Turočkové (2012), která zkoumala valenci u sloves pohybu ve slovenštině. Autorka se musela vyrovnávat s polysémií velké části analyzovaných jednotek (a v důsledku toho s problémy, zda je změna slovesné vazby důsledkem prefixace, nebo sémantického tvoření), s idiomatičností některých významů i s tím, že jsou ze synchronního hlediska významy některých předpon již zastřené.

Předmětem naší analýzy je devět slovtvorných hnízd z nové vrstvy slovní zásoby, konkrétně z významového okruhu internetových a mobilních technologií a komunikace. Jedná se o základová slovesa *blogovat*, *esemeskovat*, *googlovat*, *chatovat*, *lajkovat*, *mailovat*, *skypovat*, *spamovat* a *tweetovat*¹¹ a od nich odvozené prefigáty. Materiálovými zdroji jsou korpus SYN v8, webový korpus Araneum Bohemicum Maximum, verze 15.04 (oba dostupné z www.korpus.cz) a neologická databáze Neomat (www.neologismy.cz). Deriváty byly vyhledány pomocí jednoduchých dotazů, např. **blogovat** ve vyhledávacím formuláři Neomatu a [*lemma*="*blogovat*"] v korpusovém rozhraní KonText. Z výsledků byla vyloučeny jednotky, které nevznikly prefixací (např. *mikroblogovat*, *retweetovat*), chybně lemmatizované jednotky (např. *nehcispamovat*), prefigáty patřící k jiným základovým slovesům než těm, která jsou předmětem analýzy (např. *ovlajkovat*), a také formy typu *přeblogováno* (součást konstrukce *je pře-*áno*), jejichž

¹¹ Do vzorku nebyly zahrnuty méně frekventované varianty *gúglovat*, *googlit*, *skajpovat* apod. a jejich deriváty.

slovnědruhová příslušnost je nejednoznačná (Žižková 2018), nicméně mohou být lemmatizována jako slovesa.

Postupovali jsme tak, že jsme porovnávali vazby základových sloves s vazbami prefigátů, přičemž jsme si všimli i sémantických rysů sloves a případné polysémie či kosémie. Od sondy do užší skupiny sloves z novější slovní zásoby očekáváme přesnější stanovení podmínek, při nichž dochází k tranzitivizaci slovesa, a to jak formálních, tak sémantických.

Předpokládáme, že deriváty neprefigovaných sloves, která se chovají převážně intransitivně¹², se ve většině případů tranzitivizují a deriváty základových tranzitivních sloves si akuzativní vazbu ponechají, ale zároveň očekáváme, že bude záležet na tom, pomocí kterého prefixu je sloveso odvozeno – měnit slovesnou vazbu by nemusely prefixy *po-* a *za-* v delimitativním významu. Ze sémantického hlediska předpokládáme, že se budou tranzitivizovat slovesa s převažujícím časovým a způsobovým, ale nikoliv směrovým významem, naopak slovesa vyjadřující metaforický pohyb (tedy mající stále patrnou prostorovou významovou složku) se tranzitivizovat spíše nebudou.

5. Analýza dat

Mezi intransitivní základová slovesa jsme na základě korpusových dokladů zařadili *blogovat*, *esemeskovat*, *chatovat* a *skypovat*, spíše intransitivně se chová ještě *tweetovat* (nepříliš typický předmět v akuzativu hodnotíme jako fakultativní). K tranzitivizaci došlo ve všech případech odvozování pomocí prefixů *na-*, *od-*, *pro-*, *pře-*, *roz-*, *vy-* a *z-*, a to bez ohledu na význam (viz např. slovesa v příkladech (1) až (5)). U některých sloves je ještě patrný prostorový významový rys – sloveso *odskypovat* (2) může vyjadřovat metaforický pohyb od východiska pryč, u slovesa *prochatovat* (3) si lze časový úsek představit jako cestu s počátkem a cílem.

- (1) Po internetu můžete sice **nachatovat** mnoho hodin, vyměnit si svoje fotky, vidět se navzájem přes webkameru a spoustu dalších technický vymožeností a vychytávek. (Araneum)
- (2) **Odskypujeme** jim zprávu typu Jděte si vyčistit zuby!, což je mimochodem snazší a účinnější než řvát po bytě „mazejte si vyčistit ty zuby!!!“ (Neomat)
- (3) Bez problémů **prochatujete** celou noc i pracovní dobu. (SYN)
- (4) zatím jsem neměla čas svoje názory na toto téma **zblogovat**, takže aspoň něco k přemýšlení, že jde věci dělat ne-po-uhersko-rakousku (Araneum)
- (5) Potřebuju **přetweetovat** můj nenávidný tweet. (Neomat)

¹² Jak již bylo naznačeno výše a bude na to ještě při analýze upozorněno, opozici tranzitivnost – intransitivnost musíme chápat jako škálu.

Naopak nedochází k tranzivitizaci při odvozování pomocí prefixu *po-* s delimitativním významem, což ukazují slovesa *pochatovat* (6) a *poskypovat* (7).

- (6) Navíc jsem potřebovala občas „**pochatovat**“ se stejnými blázný a pochytat cenové informace kdy, kdo poběží, jak se komu dařilo a tak. (Araneum)
- (7) Včera odpoledne jsem mastila domů, abychom mohli **poskypovat** s rodinou. (SYN)

Ve většině případů se nestaly tranzitivními ani deriváty odvozené pomocí prefixu *za-* s delimitativním významem, příkladem je sloveso *zatweetovat* (8). V následujícím příkladu (9) je ovšem doloženo i tranzitivní užití tohoto slovesa.

- (8) Obama jednou prohlásil, že svět technologií se mění rychleji, než o tom zvládnete „**zatweetovat**“. (SYN, Neomat)
- (9) Při odchodu šťastní rodiče **zatweetovali** fotku, na níž opouštějí porodnici s drahocenným pokladem zabaleným v dece. (Neomat)

Zaznamenali jsme ještě jeden případ, kdy k tranzitivizaci nedošlo, a sice při odvozování pomocí prefixu *do-*. U slovesa *doblogovat* (10) je patrný významový rys 'ukončení činnosti (na delší dobu nebo definitivně)'¹³.

- (10) Já jsem na nějakou dobu **doblogoval**. (Neomat)

Mezi tranzitivní slovesa řadíme na základě korpusových dokladů slovesa *googlovat*, *lajkovat* a *spamovat*. Jejich předmět může být v povrchové struktuře vypuštěn (nejčastěji u slovesa *googlovat*), nicméně přikláníme se k názoru, že je sémanticky obligatorní, a proto slovesa klasifikujeme jako tranzitivní. V některých případech se tranzitivně chová i sloveso *mailovat*. Deriváty zmíněných základových sloves jsou tranzitivní (jak ukazuje např. sloveso *olajkovat* v příkladě (11)), a to i tehdy, je-li u slovesa patrný prostorový významový rys – např. u slovesa *odmailovat* (12) můžeme vidět metaforický pohyb od východiska pryč. Doložena jsou intranzitivní užití sloves s prefixy *po-*, *za-* a *do-*, viz např. slovesa *zagooglovat* (13) a *dospamovat* (14).

- (11) Kdo chce být ještě více informovaný a chce náš pochod podpořit, tak může **olajkovat** stránku na Facebooku. (Araneum)
- (12) Dám si kafe a hned ti **odmailuju** svůj článek. (SYN)
- (13) A pokud by byla určitá pochybnost, stačí **zagooglovat**. (Araneum)
- (14) Takže **dospamovat** a louh dělat reklamu mezi kamarády, zvláště začátečníky a nováčky (Araneum)

¹³ O produktivnosti tohoto slovtvorného schématu vypovídají i další doklady sloves z jiných významových okruhů nalezených v korpusu SYN v8, např.: *Pokud nepočítáme anketu Český slavík, který navzdory své dlouholetosti vypadá čím dál více tak, že už definitivně dozpíval*; *Příznivci zimních radovánek v areálu městského stadionu v Kyjově prozatím dobrušlili*; *Zlatý atlet doběhal*. *Nechci končit, ale musím, říká překážkář*.

Byly registrovány případy polysémie, přesněji řečeno kosémie některých derivátů, např. u slovesa *prosemeskovat* (příklady (15) a (16)). Obě lexie mají akuzativní vazbu, i když je u první profilován způsobový sém (‘ztráta’) a u druhé temporální (‘strávit čas’).

(15) Tenhle měsíc jsem provolal a **prosemeskoval** tak kolem dvou tisíc (SYN)

(16) Už na začátku totiž vytrasila mobil a celou inscenaci **prosemeskovala**. (SYN)

Jiná situace je u slovesa *zaspamovat* – zatímco v příkladě (17) je profilován způsobový významový rys (‘velké množství’) a sloveso vyžaduje předmět v akuzativu, v příkladě (18) s delimitativním významem předmět chybí.

(17) Já ale nemám chuť **zaspamovat** všechny své kamarády a ve firmě je nás 7. (Araneum)

(18) Zase jsem skončil na stejném místě, od minula tu přibyl alespoň internet na recepci, což je pozitivní a ve chvílích absolutní nudy si můžu stáhnout úlohy na algebru, něco se naučit a **zaspamovat** tady na blogu (Araneum)

V některých případech jsou prefixy součástí konstrukce *prefix-V se* [k čemu/z čeho apod.]. Téměř výhradně se jako součást této konstrukce vyskytuje prefix *u-*, poměrně často také prefixy *pro-* a *vy-*¹⁴. Akuzativní vazba je vyloučena, a to i v případech, kdy je základové sloveso tranzitivní. Tyto konstrukce typicky označují metaforický pohyb – u slovesa *problogovat se* (20) představuje současný stav metaforické východisko pohybu a stav slávy metaforický cíl, ale je zřejmé, že v této konstrukci je přítomný též temporální významový rys.

(19) Zatímco v Matrixu **se** zřejmě brzy **ulajkuje** k smrti, v živém světě už se pochvaly nenosí. (Neomat)

(20) Jak **se problogovat** ke slávě (SYN)

(21) Novoroční bilancování mě nějak zasáhlo a teď **se** z toho nemůžu **vyblogovat**. (Araneum)

Formant *si* nemá na slovesnou vazbu vliv, jak je zřejmé např. z dokladů *progooglovat* (22) a *progooglovat si* (23) nebo *zablogovat* (24) a *zablogovat si* (25). Koexistence variant lišících se (ne)přítomností formantu *si* je poměrně častá a lze tvrdit, že formant *si* mírně modifikuje lexikální význam slova, např. přidává významový rys ‘s chutí’. Poměrně typicky se formant *si* vyskytuje u sloves s prefixem *vy-* obsahujících sémantický rys ‘zisk’, jak ukazuje sloveso *vygooglovat si* (26). Možné vysvětlení se může zakládat na významovém souladu slovesa se sémantickým rysem ‘zisk’ a formantem *si* ve funkci „zabudovaného“ beneficianta.

¹⁴ Jak uvádí Hlaváčová a Nedoluzhko (2014), jde o velmi produktivní slovotvorná schémata. Svědčí o tom i mnohé další doklady z Neomatu, např. *proškrtat se k prosperitě*, *prošťřít se na čelo ligového bodování*, *projít se k obezitě*, *ustávkovat se*, *uvztekat se*, *ulyžovat se k smrti*, *uprokrastinovat se k padnutí*, *vydemonstrovat se*, *vyexportovat se z krize*, *vykreslit se ze zážitků*.

- (22) Pak už stačí **progooglovat** jméno osoby tento podivný kšeft nabízející a je ja-
sněji. (SYN)
- (23) Nicméně naivita mnoha účastníků, kteří nejenom, že **si neprogooglovali** oblast,
ve které chtěli působit, ale ani si nepřečetli pár základních článků o podnikání
dostupných dnes už snad kdekoliv, byla překvapující. (Araneum)
- (24) Pan eurokomisař Vladimír Špidla po dlouhých měsících **zablogoval**. (Neomat)
- (25) Čiňané **si už nezablogují**. Tamní úřady zrušili všechny soukromé weblogy.
(Neomat)
- (26) Jak se bude olomoucký koncert blížít, určitě si sednu k počítači a **vygoogluju si**
nějaké informace o městě. (SYN)

	do-	na-	o-	ob-	od-	po-	pro-	pře-	roz-	u-	vy-	z-	za-
<i>blogovat</i>	1	1					2		1, 2	2	1, 2	1	1
<i>esemeskovat</i>					1		1, 2			2	1		1
<i>googlovat</i>	1, 2	1, 2				1	1, 2				1, 2	1	1
<i>chatovat</i>		1			1	1	1, 2						1
<i>lajkovat</i>			1		1					1, 2			1
<i>mailovat</i>	2	1		1	1		1, 2				1		1
<i>skypovat</i>					1	1	1						1
<i>spamovat</i>	1	1	1			1	1				1		1
<i>tweetovat</i>		1			1		1, 2	1		2	1, 2		1

Tabulka 1. Analyzované deriváty

Vysvětlivky:

1 – čistý prefigát *prefix-V*

2 – prefixálně-reflexivní konstrukce *prefix-V se [k čemu/z čeho apod.]*¹⁵

6. Závěr

Potvrdil se předpoklad, že tendence měnit slovesnou vazbu ve prospěch akuzativní vazby (u derivátů intransitivních sloves), resp. zachovávat akuzativní vazbu (u derivátů tranzitivních sloves) je silná i v současné češtině. Výjimkou jsou slovesné deriváty s prefixy *do-* (ve významu ‘ukončení činnosti (na delší dobu nebo definitivně)’), *po-* (v delimitativním významu) a *za-* (v delimitativním významu), přičemž nezáleží na tom, zda se jedná o deriváty intransitivních základových sloves, nebo deriváty tranzitivních základových sloves (která zpravidla připouštějí elipsu předmětu). Přítomnost předmětu v akuzativu je sice u sloves se zmíněnými prefixy přípustná,

¹⁵ Konstrukce *pro-V si* nebyly vyčleněny zvlášť, protože zpravidla fungují variantně ke konstrukcím *pro-V*. Významově se však mohou mírně lišit.

nicméně je netypická (zejména u derivátů s prefixem *po-*). Pro tranzitivní deriváty je typické, že valenční komplement prefigovaného slovesa musí být v povrchové struktuře realizován (bez ohledu na (in)tranzitivnost základového slovesa).

Očekávali jsme, že akuzativní vazbu nebudou mít slovesa vyjadřující metaforický pohyb. To se potvrdilo jen částečně. Platí to pro konstrukce *prefix-V se* [*k čemu/z čeho apod.*], jimiž se metaforický pohyb vyjadřuje typicky, avšak u těchto konstrukcí je akuzativní pozice blokována formantem *se*. U nereflexivních derivátů se objevuje akuzativní vazba i přesto, že je u nich pohybový či směrový sémantický rys patrný.

Zároveň je třeba brát v potaz, že výzkum je omezen na úzkou skupinu sloves a u některých základových sloves registrujeme zatím malý počet derivátů (např. pouze čtyři). Je důležité zmínit také okazionalní¹⁶ charakter mnohých derivátů – některá mají ve zdrojích jednotky dokladů. Materiál je pochopitelně neúplný, částečný – je pravděpodobné, že v analyzovaném vzorku chybí prefigáty (či významy prefigátů), které nejsou obsaženy v korpusech, ale mohou se objevovat na internetu, v úzu *apod.*, mnohá slovesa také nemusela být při vyhledávání nalezena z důvodu, že jsou chybně lemmatizována. Přesto se u zkoumaných prefigátů objevují pravidelnosti a tendence, které by dále měly být ověřeny na jiných lexikálněsémantických skupinách, na slovesech frekventovanějších *apod.*

Při vyhledávání prefigátů pro analýzu nebyly nalezeny žádné deriváty s prefixy *nad-*, *pod-*, *před-*, *při-*, *s-*, *v-*, *vz-*. Důvody mohou být dva – prvním je jejich menší významová bohatost a nekompatibilita se sémantikou analyzovaných základových sloves (to se týká prefixů *nad-*, *pod-*, *před-*, *při-* s převážně prostorovými významy). Druhým důvodem může být jejich neproduktivita v současné češtině. Kandidáty by mohly být prefixy *s-*, *v-*, *vz-*, nicméně tato problematika by si zasloužila samostatný výzkum.

Bibliografie

- Bémová A. (1981). Slovesná prefixace z hlediska intence, *Slovo a slovesnost*, 42, 143–148.
- Biskup, P. (2017). *Prepositions, Case and Verbal Prefixes: The Case of Slavic* (habilitační práce). Universitát Leipzig. <https://home.uni-leipzig.de/biskup>
- Čurdová, V. (2016). Cesta jako primární představové schéma pro konceptualizaci procesů trvajících v čase (Na příkladu sloves s předponou *do-* ve sportovní publicistice). In: M. Veselka et al. (eds.), *Vícejazyčnost: Český, polský a německý jazyk, literatura a kultura v komparaci* (107–119). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Dolník, J. (1989). Mnohovýznamovost a sémantické odvodzovanie, *Kultúra slova*, 23, 321–329.

¹⁶ K pojmu okazionalismus viz např. Martincová (2017).

- Dvořák, V. (2017). Tranzitivní sloveso. In: P. Karlík et al. (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovník/TRANZITIVNÍ_SLOVESO.
- Franková, M. (2008). Vplyv formantu sa na intenčnú hodnotu sloviess. In: A. Gálisová, A. Chomová (eds.), *Varia XV. Zborník materiálov z XV. kolokvia mladých jazykovedcov* (123–130). Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a FHV UMB.
- Hirschová, M. (1977). Vzájemné vztahy předpon a předložek ve vazbách s prostorovým významem (Na materiálu českého jazyka), *Slovo a slovesnost*, 38, 103–111.
- Hlaváčková, J., Nedoluzhko, A. (2014). Productive verb prefixation patterns, *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 101, 111–122.
- Janda, L.A. et al. (2013). *Why Russian aspectual prefixes aren't empty: prefixes as verb classifiers*. Bloomington, Indiana: Slavica.
- Janočková, N. (2002). O kosémii predponových sloviess, *Slovenská reč*, 67, 321–329.
- Jirsová, A. (1979). Prefixace sloves a slovesná vazba, *Naše řeč*, 62, 1–7.
- Kačala, J. (1989). *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava: Veda.
- Křížková, H. (1966). Příslovečné určení s významem časové míry ve spojení s dokonavými slovesy, *Naše řeč*, 49, 65–72.
- Lakoff, G., Johnson, M. (2002). *Metaforý, kterými žijeme*. Brno: Host.
- Langacker, R. (1990). *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin: Mouton.
- Martincová, O. (2017). Okazionalismus. In: P. Karlík et al. (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. <https://www.czechency.org/slovník/OKAZIONALISMUS>.
- Olsson, G. (2019). Searching and finding the meaning of new verbs: prefix variation of the Russian verb гуглить 'to google', *Poljarnyj vestnik: Norwegian Journal of Slavic Studies*, 22, 40–56.
- Sekaninová, E. (1980). *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštině a slovenčině*. Bratislava: Veda.
- Šlosar, D. (1981). *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně.
- Turočková, M. (2012). *Zmena intencnej hodnoty prefixáciou (na príklade pohybových sloviess)*. Martin: Matica slovenská.
- Uher, F. (1987). *Slovesné předpony v češtině*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Veselý, V. (2018). K slovotvorné funkci reflexivních morfémů se, si, *Naše řeč*, 101, 138–157.
- Walková, M. (2014). Vztah prefixácie, vidu a valencie, *Jazykovedný časopis*, 65, 123–137.
- Žižková, H. (2018). Ke značení výrazů typu je pře*.ováno. In: A. Butašová et al. (eds.), *ARANEA 2018 Web Corpora as a Language Training Tool, Les corpus web comme instrument de formation linguistique* (155–161). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Zdroje

- Benko, V. (2015). *Araneum Bohemicum Maximum, verze 15.04*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. <http://www.korpus.cz>.
- Databáze excerpčního materiálu Neomat. Verze 3.0*. Praha: Oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR. <http://www.neologismy.cz>.
- Křen, M. et al. (2019). *Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. <http://www.korpus.cz>.

ABSTRAKT: Tento článek se zabývá změnami slovesné vazby způsobenými prefixací základového slovesa. Je známo, že vlivem prefixace se slovesná vazba zpravidla mění ve prospěch akuzativní vazby. Existuje však několik případů, kdy k tranzitivizaci slovesa nedochází, např. při odvozování pomocí prefixů *po-* a *za-* v delimitativním významu. Také slovesa s prostorovým významem (a slovesa vyjadřující metaforický pohyb) se při prefixaci obvykle netranzitivizují. Předmětem analýzy je devět slovtvorných hnízd z oblasti internetových a mobilních technologií a komunikace. Analýza ukázala, že většina prefixovaných derivátů je tranzitivních. Slovesa s prefixem *do-* (ve významu 'ukončit činnost (na delší dobu nebo definitivně)'), *po-* a *za-* (oba v delimitativním významu) však většinou tranzitivní nejsou, i když jsou odvozena z tranzitivních základových sloves. Metaforický pohyb je typicky vyjadřován pomocí konstrukce 'prefix-V se [k čemu/z čeho apod.]', u níž je akuzativní pozice blokována formantem *se*.

WPŁYW PREFIKSACJI NA REKCJĘ CZASOWNIKA W JĘZYKU CZESKIM (NA MATERIALE NOWYCH CZASOWNIKÓW Z ZAKRESU TECHNOLOGII INTERNETOWYCH I MOBILNYCH)

ABSTRAKT: W niniejszym artykule omówiono zmiany rekcji czasowników spowodowane przedrostkami czasowników bazowych. Wiadomo, że czasowniki w wyniku użycia przedrostka uzyskują rząd biernika. Jest jednak kilka przypadków, w których nie obserwuje się tranzytywizacji czasownika, np. gdy czasownik poprzedzony jest przedrostkiem *po-* i *za-* w znaczeniu ograniczającym. Czasowniki o znaczeniu przestrzennym (a także czasowniki wyrażające ruch metaforyczny) zwykle przy prefiksacji nie są tranzytywne. Przedmiotem przedstawionej analizy jest dziewięć gniazd słowotwórczych z zakresu technologii internetowych i mobilnych oraz komunikacji. Analiza wykazała, że większość czasowników z przedrostkiem jest tranzytywna. Jednak czasowniki z prefiksami *do-* (co oznacza 'zakończenie czynności – na dłuższy okres lub na stałe'), *po-* i *za-* (oba w znaczeniu ograniczającym) zwykle nie są przechodnie, nawet jeśli są derywowane od przechodnich czasowników. Ruch metaforyczny jest zwykle wyrażany przez konstrukcję „*przedrostek-V se [k czemu / z čeho itd.]*”, w której pozycja biernika jest blokowana przez morfem *se*.